

УДК 342.7

Анастасія ФОКІНА

аспірантка, Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», головний спеціаліст відділу забезпечення діяльності керівництва Міністерства Секретаріату Державного секретаря Міністерства, Міністерство юстиції України, вул. Архітектора Городецького, 13, м. Київ, 01001

ORCID: 0000-0003-2569-8057

DOI: 10.32782/LST/2022-1-4

Біографічний опис статті: Фокіна, А. (2022). До питання обмеження політичних прав і свобод громадян в Україні в умовах воєнного стану. *Law. State. Technology*, 1, 25–33, doi: 10.32782/LST/2022-1-4

ДО ПИТАННЯ ОБМЕЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті висвітлюються політичні права і свободи людини і громадянина, які обмежуються під час дії правового режиму воєнного стану, а також права, які не можуть бути обмежені ні при яких умовах у зв'язку з нормативно закріпленою юридичною гарантією передбаченою статтею 64 Конституції України.

Мета роботи полягає у загальному огляді нормативно-правового регулювання прав і свобод у період воєнного стану в Україні; дослідженні політичних прав і свобод громадян, які можуть бути обмежені в умовах воєнного стану; аналізі юридичної гарантії щодо непримудимості обмеження прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного та надзвичайного стану.

Науковою новизною даної статті є дослідження питання обмеження прав і свобод в аспекті введеного на усій території України правового режиму воєнного стану, що з боку практичного застосування відбувається вперше.

Методологію дослідження складає системний підхід, який полягає у розгляді категорії обмеження прав і свобод в контексті особливого правового режиму, а також класифікація та групування за допомогою яких виокремлено політичні права як групу конституційних прав людини та громадянина.

Автор дійшла наступних висновків: 1) обмеження прав і свобод мають тимчасовий (строковий) характер; 2) встановлено вичерпний перелік прав і свобод, які обмежуються, серед яких під обмеження підпадають і політичні права громадян, закріплені у статтях 38, 39 Конституції України; 3) щодо жодного з тих прав, які не можуть бути обмежені в умовах воєнного або надзвичайного стану згідно з частиною другою статті 64 Конституції України, в тому числі політичних прав, на даний час будь-яких обмежень нормативного характеру не встановлено; 4) не може бути обмежене в умовах воєнного або надзвичайного стану таке політичне право, як право на звернення до органів влади та посадових осіб цих органів, закріплене статтею 40 Конституції України.

Ключові слова: політичні права і свободи, права громадян, обмеження прав і свобод, юридичні гарантії прав і свобод, правовий режим воєнного стану.

Anastasia FOKINA

Postgraduate Student, Educational and Scientific Institute of Law named after Prince Volodymyr the Great PrJSC «Higher educational institution «Interregional Academy of Personnel Management», chief specialist of the department of ensuring the activities of the Ministry of the Secretariat of the State Secretary of the Ministry, Ministry of Justice of Ukraine, str. 13, Arkhitekтора Horodetskyi, Kyiv, 01001

ORCID: 0000-0003-2569-8057

DOI: 10.32782/LST/2022-1-4

To cite this article: Fokina, A. (2022). Do pytannia obmezhenia politychnykh prav i svobod hromadian v Ukraini v umovakh voiennoho stanu [On the issue of limiting the political rights and freedoms of citizens in Ukraine under martial law]. *Law. State. Technology*, 1, 25–33, doi: 10.32782/LST/2022-1-4

ON THE ISSUE OF LIMITATION OF POLITICAL RIGHTS AND FREEDOMS OF CITIZENS IN UKRAINE DURING THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

The article highlights the political rights and freedoms of a person and a citizen, which are limited during the legal regime of martial law, as well as rights that cannot be limited under any conditions in connection with the legally established legal guarantee.

The purpose of the work is a general review of the legal regulation of rights and freedoms during the period of martial law in Ukraine; study of the political rights and freedoms of citizens, which may be limited in the conditions of martial law; analysis of the legal guarantee regarding the inadmissibility of limiting the rights and freedoms of a person and a citizen in the conditions of war and state of emergency.

The scientific novelty of this article is the study of the limitation of rights and freedoms in the aspect of the introduction of the legal regime of martial law on the entire territory of Ukraine, which is happening for the first time from the point of view of practical application.

The methodology of the research consists of a systematic approach, which consists in considering the category of restriction of rights and freedoms in the context of a special legal regime, as well as classification and grouping by means of which political rights are distinguished as a group of constitutional rights of a person and a citizen.

The author came to the following conclusions: 1) restrictions on rights and freedoms are temporary (term) in nature; 2) an exhaustive list of restricted rights and freedoms has been established, including the political rights of citizens enshrined in Articles 38 and 39 of the Constitution of Ukraine; 3) in relation to any of those rights that cannot be restricted in the conditions of war or state of emergency in accordance with the second part of Article 64 of the Constitution of Ukraine, including political rights, currently no restrictions of a normative nature have been established; 4) such a political right as the right to appeal to the authorities and officials of these authorities, enshrined in Article 40 of the Constitution of Ukraine, cannot be restricted under conditions of war or a state of emergency.

Key words: *political rights and freedoms, rights of citizens, restrictions of rights and freedoms, legal guarantees of rights and freedoms, legal regime of martial law.*

Актуальність проблеми. Конституційні права і свободи громадян України є об'єктом досліджень багатьох науковців та юристів протягом тривалого часу. Особливу увагу заслуговує дослідження гарантій прав і свобод, які закріплені у Конституції України та законах України, і покликані забезпечити дотримання, захист та охорону конституційних прав і свобод людини і громадянина. В умовах воєнного стану в Україні частина прав і свобод може бути обмежена, в тому числі і деякі політичні права і свободи громадян, зокрема, право брати участь в управлінні державними справами та право збиратися мирно та проводити збори, мітинги, походи і демонстрації. На мою думку дане питання потребує додаткового розгляду, з огляду на те, що правовий режим воєнного стану на усій території України введено з 24 лютого 2022 року та продовжує діяти дотепер.

Серед юридичних гарантій прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні як демократичній, соціальній та правовій державі, важливим є розгляд конституційної юридичної гарантії щодо заборони обмежувати права і свободи, що закріплено у статті 64 Конституції України.

Метою даної статті визначено: 1) надання характеристики нормативно-правового регулювання прав і свобод у період воєнного стану в Україні; 2) дослідження політичних прав і свобод громадян, які можуть бути обмежені в умовах воєнного стану; 3) аналіз юридичної гарантії щодо неприпустимості обмеження прав і сво-

бод людини і громадянина в умовах воєнного та надзвичайного стану.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Конституційні гарантії прав та свобод людини і громадянина, в тому числі і політичних прав і свобод, були предметом досліджень таких науковців як Л. Д. Воеводін, Т. М. Заворотченко, О. О. Майданник, В. Ф. Погорілко, О. В. Пушкіна, П. М. Рабінович, В. Я. Тацій, В. Л. Федоренко, А. О. Шепель та інші. Щодо обмеження прав і свобод людини і громадянина серед вчених питання вивчали, зокрема, Р. І. Мельник, А. М. Мерник, О. В. Скипнюк, А. С. Славко, Ю. О. Фігель, Т. П. Чубко та інші. Деякі проблеми конституційних обмежень в умовах воєнного стану досліджував В. М. Купрій у своїй дисертаційній роботі: «Конституційний процес: питання конституційно-правових обмежень». Водночас, практика застосування обмеження конституційних прав людини і громадянина в Україні була відсутня та не досліджувалась вказаними авторами.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій спільноті неодноразово розглядалось питання гарантій прав і свобод людини і громадянина. Так, В. Міхальов під гарантіями прав людини і громадянина розуміє «умови та засоби, що забезпечують можливість користуватися правами, які встановлені в конституції і законах держави». Крім того, автор поділяє усі гарантії людини на загальні (загально-соціальні) та спеціальні, тобто юридичні гарантії. У свою чергу, юридичні гарантії

прав і свобод людини і громадянина розмежовує на дві групи: а) юридичні гарантії реалізації та захисту конституційних прав та б) права-гарантії і гарантії-заборони пов'язані з притягненням людини до юридичної відповідальності. Так, серед іншого *до юридичних гарантій реалізації та захисту конституційних прав особистості* В. Міхальов відносить, зокрема, *заборону обмеження конституційних прав і свобод, крім випадків передбачених Конституцією України* (частина перша статті 64 Конституції України) (Міхальов, 2021, с. 288-290).

В. Купрій зазначає, що «для реалізації прав і свобод людини необхідно створити умови, які забезпечують їх здійснення у повному обсязі та їх всебічну охорону, а також усунення можливих перешкод для цього, встановити необхідні гарантії (економічні, політичні, юридичні) цих прав і свобод, що дають можливість кожній людині реалізувати свої права, свободи та інтереси» (Купрій, 2019, с. 108).

Актуальність дослідження обмеження політичних прав громадян, сьогодні обумовлено новими умовами в яких опинилось наше суспільство. Адже громадяни України можуть бути обмежені у певних конституційних правах і свободах, в тому числі, у зв'язку із запровадженням особливого правового режиму на території України. Відтак, на території України з 24 лютого 2022 року діє правовий режим воєнного стану, який введено в дію Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» (Указ Президента України, 2022), затверджений Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» (Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», 2022).

Статтею 64 Конституції України встановлено, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, вказується, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. При цьому, не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції (Конституція України, 1996). Даний припис Основного Закону України містить по суті чітко визначені підстави для обмеження прав і свобод, а також юридичну гарантію щодо неприпустимості обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина з їх вичерпним постатейним переліком.

У науково-практичній літературі висловлюється думка про те, що права і свободи переохорані у частині другій статті 64 Конституції України у своїй сумі дублюють положення Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, що «відображає покликання Конституції захищати ті права і свободи, реалізація яких ніяк не може заважати досягненню мети і цілей влади при воєнному чи надзвичайному стані, і які повинні дотримуватися при будь-яких обставинах» (Конституція України. Науково-практичний коментар, 2018, с. 150).

О. Скрипнюк зазначає: «Обмеження прав і свобод людини – це передбачений Конституцією та законами України режим тимчасового загального або конкретно-індивідуального зупинення чи звуження обсягу визначених і гарантованих Основним Законом прав і свобод в інтересах забезпечення прав інших людей, а також забезпечення національної безпеки й оборони України» (Конституція України. Науково-практичний коментар, 2011, с. 484). Таким чином, обмеження прав і свобод має конкретний перелік ознак серед яких можна виокремити: строковість, чітко визначене коло суб'єктів, підстави, нормативне закріплення (легітимну мету).

Відповідно до статті першої Закону України «Про правовий режим воєнного стану» **воєнний стан** – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень (Закон України «Про правовий режим воєнного стану», 2015).

На мою думку, слушним є твердження В. Купрія щодо безпекової проблеми, з якою стикається суспільство, а саме з приводу узгодження дій державної влади щодо «обмеження прав громадян із захистом і забезпеченням цих прав», тобто влада обмежує деякі права заради захисту прав усіх інших. Крім того, автор зауважує, що «необхідно досягти того, щоб влада не зловживала своїми можливостями обмежувати

права людини законним шляхом...» (Купрій, 2019, с. 141).

Згідно з п'ятим пунктом першої частини статті 6 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», в Указі Президента України про введення воєнного стану в Україні зазначаються, зокрема вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень (Закон України «Про правовий режим воєнного стану», 2015).

Таким чином, нормативну основу обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в поточній ситуації в Україні, в тому числі політичних прав і свобод громадян, складають Конституція України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» та Указ Президента України про введення воєнного стану.

У третьому пункті Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» закріплено наступне: «У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»» (Указ Президента України, 2022). Тобто, у президентському Указі зазначено вичерпний перелік прав і свобод людини і громадянина, які обмежуються на період дії правового режиму воєнного стану в Україні.

Отже, у період дії Указу Президента України про введення воєнного стану на всій території України *політичні права і свободи громадян*, закріплені у статтях 38, 39 Конституції України, *можуть бути обмежені*, що включає обмеження: 1) права брати участь в управлінні державними справами: а) права брати участь у всеукраїнському та місцевих референдумах, б) права обирати та бути обраними до органів державної влади та місцевого самоврядування, в) права рівного доступу до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування; 2) права збиратися мирно та проводити збори, мітинги, походи і демонстрації (Конституція України, 1996).

У юридичній літературі висловлюють різні підходи до характеристики вищезазначених політичних прав і свобод громадян. Відтак, В. Тацій зазначає, що *право брати участь в управлінні державними справами є суб'єктивним правом і характеризує його «як стрижневе, інтегруюче в системі політичних конституційних прав і свобод громадян, як важливу ознаку демократичності держави»*. Крім того, автор наголошує, що це право за своєю природою є не тільки одним із найважливіших суб'єктивних політичних прав громадян, а й основоположним принципом взаємовідносин між державою та громадянином, яке здійснюється через систему інститутів безпосередньої демократії. Підкреслюється, що право брати участь в управлінні державними справами є комплексним і об'єднує всі інші політичні права і свободи громадян: право вільно обирати і бути обраними, брати участь у всеукраїнському та місцевих референдумах, рівне право доступу до державної служби – це правомочності політичного характеру, що розкривають зміст загального права громадян на участь в управлінні (Конституція України. Науково-практичний коментар, 2011, с. 287-288). Таким чином, пропоную розглянути кожен зі складових (правомочностей політичного характеру) права брати участь в управлінні державними справами.

Окрему увагу заслуговує дослідження *права брати участь у всеукраїнському та місцевих референдумі*. Серед науковців (А. Шепель, В. Тацій) висловлюється спільна думка щодо інституту безпосередньої демократії, який розглядають як гарантію прямого народовладдя та найбільш дієву форму участі громадян у реалізації свого права на управління державними справами – це референдум (Коментар до Конституції України, 1996, с. 103; Конституція України. Науково-практичний коментар, 2011, с. 288).

Актуальність питання проведення референдумів на території України сьогодні піднято на найвищий рівень. В умовах воєнного стану в Україні у зв'язку з воєнними діями країни-агресора Російської Федерації, яка неодноразово заявляла про важливість проведення так званих «референдумів» на тимчасово окупованих територіях України та протягом тривалого часу здійснювала підготовку до «народного голосування», що включає в себе примусову паспортизацію населення, інформаційну роботу з населенням через повний контроль засобів масової інформації, мережі Інтернет, тощо.

В. Тацій зазначає, що: «Інститут референдуму дозволяє у різних формах залучати народ

до здійснення законодавчої влади або до консультування з важливих національних проблем» (Конституція України. Науково-практичний коментар, 2011, с. 289). Водночас, відповідно до частини першої статті 21 Закону України «Про всеукраїнський референдум», у разі введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях призначення (проголошення) та проведення всеукраїнського референдуму забороняється (Закон України «Про всеукраїнський референдум», 2022).

Отже, проведення всеукраїнського референдуму в Україні є неможливим під час дії особливого правового режиму воєнного стану. Окрім цього, залишається відкритим питання правового регулювання проведення місцевого референдуму, тобто волевиявлення народу окремої адміністративно-територіальної одиниці з питань місцевого значення (Місцевий референдум. Каталог юридичних позицій, 2022), оскільки не прийнято окремого нормативно-правового акта, який би визначав особливості призначення та проведення місцевих референдумів в Україні. Водночас, до Верховної Ради України подано на ознайомлення Проект Закону України «Про місцевий референдум» (реєстр. № 5512 від 19 травня 2021 року) (Проект Закону України, 2021), яким врегульовуються правовідносини, пов'язані з організацією і проведенням місцевого референдуму.

Право обирати та бути обраним до органів державної влади та місцевого самоврядування як складова права брати участь в управлінні державними справами є предметом окремих досліджень у юридичній літературі. Частина першу статті 38 Конституції України розглядають в широкому розумінні як реалізацію громадянами України свого виборчого права, яке як вказується у науці розглядають у суб'єктивному (як нормативно закріплену можливість громадянина України брати або не брати участь у виборах, при цьому виборче право реалізується через такі складові як: «право обирати» та «право бути обраним») та об'єктивному значеннях (як систему виборчого законодавства, тобто сукупність законів, які визначають порядок, принципи та періодичність проведення виборів) (Конституція України. Науково-практичний коментар, 2018, с. 88).

Крім того, частина перша статті 38 Конституції України (Конституція України, 1996) містить офіційне тлумачення, викладене у рішенні Конституційного Суду України від 06 липня 1999 року № 7-рп/99 (справа про сумісництво посад народного депутата України і міського голови), в якому серед іншого в абзаці четвер-

тому першого пункту резолютивної частини зазначено наступне: «Враховуючи наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що положення частини першої статті 38 Конституції України, за яким громадяни мають право «вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування», в контексті положень частини другої статті 78 Конституції України треба розуміти так, що громадянину України надано право вільно бути обраним до будь-якого органу державної влади, зокрема до Верховної Ради України, до органу місцевого самоврядування – сільської, селищної, міської, районної, обласної ради, а також бути обраним сільським, селищним, міським головою, але реалізувати набутий представницький мандат громадянин може тільки в одному з цих органів чи на посаді сільського, селищного, міського голови» (Рішення Конституційного Суду України, 1999).

На думку В. Тація «безпосередня участь громадян в управлінні державними справами знаходить найбільш наочний вияв на виборах саме народних депутатів, оскільки через них громадяни обирають своїх представників, що здійснюватимуть свої повноваження від імені народу України» (Конституція України. Науково-практичний коментар, 2011, с. 290).

Щодо *права рівного доступу до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування* А. Шепель зазначає: «Державна служба є вид трудової діяльності, що полягає у практичному здійсненні державних функцій працівниками державного апарату, які займають за виборами, призначенням або конкурсом посади в державних установах і одержують винагороди за свою працю» (Коментар до Конституції України, с. 104). При цьому, В. Тацій вказує, що на державну службу може бути прийнятий кожний громадянин України, але за умов, що він має певні знання, досвід, відповідає кваліфікаційним та іншим законним вимогам, компетентний у відповідній галузі чи сфері управління, а також пройшов конкурсний або інший відбір (Конституція України. Науково-практичний коментар, 2011, с. 292). Аналогічний порядок встановлюється щодо служби в органах місцевого самоврядування.

Закон України «Про державну службу» визначає, зокрема, порядок реалізації громадянами України права рівного доступу до державної служби, що базується на їхніх особистих якостях та досягненнях. Так, встановлено, що принцип забезпечення рівного доступу до державної служби – заборона всіх форм та проявів дискримінації, відсутність необґрунтованих

обмежень або надання необґрунтованих переваг певним категоріям громадян під час вступу на державну службу та її проходження (пункт сьомий частини першої статті 4 Закону України «Про державну службу») (Закон України «Про державну службу», 2015).

У період дії воєнного стану на території України також підлягає обмеженню політичне право громадян, визначене статтею 39 Конституції України – *право збиратися мирно та проводити збори, мітинги, походи і демонстрації*. Важливо підкреслити, Основний Закон України декларує вказане право «за громадянами» з умовою попереднього інформування органів державної влади про будь-які з перелічених вище дій.

Частиною другою статті 39 Конституції України встановлено: «Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей» (Конституція України, 1996). У юридичній літературі висловлюється думка, що обмеження права збиратися мирно та проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, виходячи з статті 39 Конституції України, може стосуватись в першу чергу іноземців та осіб без громадянства (Коментар до Конституції України, 1996, с. 105).

З аналізу частини другої статті 39 Конституції України вбачається, що обмеження вказаного права громадян може здійснюватися судом, повинно мати легітимну мету та бути направлене виключно на захист конкретно-визначених інтересів. Разом з тим, це право також обмежується для всіх у випадках визначених статтею 64 Конституції України, що передбачає собою введення особливого правового режиму воєнного або надзвичайного стану.

Крім того, Указом Президента України від 12 серпня 2022 року № 573/2022 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» (затверджений 15 серпня 2022 року) (Указ Президента України, 2022), політичні права громадян України встановлені статтями 38 та 39 Конституції України обмежуються до 21 листопада 2022 року включно.

У той же час, у частині другій статті 64 Конституції України наведено вичерпний перелік прав, які *не можуть бути обмежені в умовах воєнного або надзвичайного стану в Україні*, серед яких *політичне право на звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, закрі-*

плене статтею 40 Конституції України (Конституція України, 1996). Як вбачається зі змісту вказаної норми, право на звернення можуть реалізувати «усі», тобто не тільки громадянин України, а будь-яка людина. Отже, не зважаючи на введення воєнного стану кожен має право в Україні реалізувати своє право на звернення та звернутися усно чи письмово до органів державної влади, що не може бути обмежене у зв'язку з приписом статті 64 Конституції України.

Так, відповідно до статей 5, 23-1 Закону України «Про звернення громадян» (Закон України «Про звернення громадян», 1996), громадяни України мають право звернутися до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування шляхом подання електронної петиції як форми колективного звернення.

Серед актуальних у суспільстві електронних петицій до Президента України варто відзначити електронні петиції: № 22/146960-еп від 24 червня 2022 року щодо зняття заборони виїзду чоловікам за межі України від 18 до 60 років (Зняти заборону виїзду чоловікам за межі України від 18 до 60 років, 2022); № 22/137864-еп від 18 травня 2022 року щодо надання особливого статусу громадянам України, які є працівниками морського транспорту (морякам) ... (Щодо надання особливого статусу громадянам України, 2022); № 22/134744-еп від 11 лютого 2022 року щодо створення візового режиму для громадян Російської Федерації (Створити візовий режим для громадян Російської Федерації, 2022), тощо. Наведені приклади електронних петицій до Президента України в широкому розумінні охоплюються питаннями можливості пересуватися та перетинати кордон України різним верствам населення, що набуло статусу «гострого питання» у суспільстві.

Крім того, керуючись першою та другою частинами статті 24 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», Україна відповідно до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права у разі введення воєнного стану негайно повідомляє через Генерального секретаря ООН державам, які беруть участь у цьому пакті, про обмеження прав і свобод людини і громадянина, що є відхиленням від зобов'язань за Міжнародним пактом, та про межі цих відхилень і причини прийняття такого рішення. У повідомленні зазначається також дата припинення дії відповідних відхилень від зобов'язань, передбачених Міжнародним пактом про громадянські та політичні права

(Закон України «Про правовий режим воєнного стану», 2015).

Висновки. Україна у практичному аспекті вперше зіштовхнулася з обмеженням прав і свобод людини і громадянина у зв'язку з веденням на її території правового режиму воєнного стану. З огляду на проведений аналіз юридичної літератури та нормативно-правової бази щодо обмеження прав і свобод однозначно можна стверджувати, що у літературі вказане питання не вивчено, в тому числі і щодо політичних прав громадян як окремої групи конституційних прав і свобод закріплених у другому розділі Конституції України.

Проаналізовано, що юридичні гарантії прав і свобод людини і громадянина відіграють ключову роль у питанні їх обмеження з тих чи інших причин. Юридичні гарантії виступають тими правовими способами, які захищають та охороняють закріплені в Конституції України та законах України права і свободи людини і громадянина.

Охарактеризовано нормативно-правове регулювання та порядок введення воєнного стану в Україні про що можна зазначити наступне.

По-перше, питання обмеження політичних прав і свобод в умовах воєнного стану регулюється Конституцією України, Законом України «Про правовий режим воєнного стану», відповідними Указами Президента України та іншими підзаконними нормативно-правовими актами.

По-друге, обмеження політичних прав і свобод в умовах воєнного стану мають тимчасовий (строковий) характер, із зазначенням в Указі про введення воєнного стану та/або продовження терміну дії воєнного стану в Україні на чітко визначену кількість днів і календарну дату, з якої необхідно рахувати термін встановлених обмежень.

По-третьє, в Указі про введення воєнного стану та/або продовження терміну дії воєнного

стану в Україні також обов'язково вказується вичерпний перелік політичних прав і свобод, що обмежуються, зокрема, закріплених у статтях 38, 39 Конституції України: право брати участь в управлінні державними справами, право брати участь у всеукраїнському та місцевих референдумах, право обирати та бути обраним до органів державної влади та місцевого самоврядування, право рівного доступу до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, право збиратися мирно та проводити збори, мітинги, походи і демонстрації.

По-четверте, не може бути обмежене навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану таке політичне право, як право на звернення до органів влади та посадових осіб цих органів, закріплене статтею 40 Конституції України, що являється *юридичною гарантією реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина передбачене конституційно-правовим приписом (стаття 64 Конституції України)*.

Важливе зазначити, щодо жодного з тих прав, які не можуть бути обмежені в умовах воєнного або надзвичайного стану згідно з частиною другою статті 64 Конституції України, в тому числі політичних прав, на даний час будь-яких обмежень нормативного характеру не встановлено.

По-п'яте, оскільки обмеження політичних прав державою є відхиленням від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, держава Україна має обов'язково інформувати Генерального секретаря ООН та офіційних осіб іноземних держав про воєнний стан та/або продовження строку дії воєнного стану в Україні, про обмеження політичних прав і свобод людини і громадянина, та про межу цих відхилень і причини прийняття такого рішення (Указ Президента України, 2022).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зняти заборону виїзду чоловікам за межі України від 18 до 60 років. Електронні петиції. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*: вебсайт. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/146960> (дата звернення: 04.09.2022).

2. Коментар до Конституції України / [В. Б. Авер'янов, В. Ф. Бойко, В. І. Борденюк та ін.] ; Ін-т законодавства Верхов. Ради України ; [редкол. : В. Ф. Опришко (голова) та ін.]. К., 1996. 376 с.

3. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР (в редакції від 01.01.2020). *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 08.07.2022).

4. Конституція України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. Чижмарь К. І. та Лавриновича О. В. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2018. 290 с.

5. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол. : В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2011. 1128 с.

6. Купрій В. М. Конституційний процес: питання конституційних обмежень: дис. ... канд. Юр. Наук : 12.00.02 / Ін-т законодавства Верхов. Ради України. Київ, 2019. 230 с.

7. Місцевий референдум. Каталог юридичних позицій. *Офіційний вебсайт Конституційного Суду України*: вебсайт. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/2312-miscevyu-referendum> (дата звернення: 09.09.2022).

8. Міхальов В. О. Класифікація юридичних гарантій прав і свобод особистості в Україні. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ.конф., 21 трав. 2021 р. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 1. С. 288-290.

9. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (дата звернення: 08.07.2022).

10. Про всеукраїнський референдум : Закон України від 26 січ. 2022 р. № 1135-ІХ. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text> (дата звернення: 09.09.2022).

11. Про державну службу: Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889-VIII. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#top> (дата звернення: 10.09.2022).

12. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24 лют. 2022 р. № 2102-ІХ. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 08.07.2022).

13. Про звернення громадян : Закон України від 02 жовт. 1996 р. № 393/96-ВР (в редакції від 01.01.2022). *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-vr#Text> (дата звернення: 04.09.2022).

14. Промісцевий референдум: проект Закону України від 19 трав. 2021 р. (реєстр. №5512). *Офіційний портал Верховної Ради України*: вебсайт. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71942 (дата звернення: 11.09.2022).

15. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII (в редакції від 15.06.2022). *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 08.07.2022).

16. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 12 серп. 2022 р. № 573/2022. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573/2022#n5> (дата звернення: 04.09.2022).

17. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України і виконавчого комітету Вінницької міської ради щодо [...] (справа про сумісництво посад народного депутата України і міського голови): Рішення Конституційного суду України від 06 лип. 1999 р. № 7-рп/99. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-99#Text> (дата звернення: 10.09.2022).

18. Створити візовий режим для громадян Російської Федерації. *Офіційне інтернет-представництво Президента України* : вебсайт. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/134744> (дата звернення: 04.09.2022).

19. Щодо надання особливого статусу громадянам України, які є працівниками морського транспорту (морякам), в тому числі морякам внутрішніх вод, на перетин державного кордону України (виїзд з України) в період проведення загальної мобілізації відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 65/2022 «Про загальну мобілізацію», затвердженого Законом України від 03.03.2022 № 2105-ІХ. Електронні петиції. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*: вебсайт. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/137864> (дата звернення: 04.09.2022).

REFERENCES:

1. Zniaty zaboronu vyizdu cholovikam za mezhi Ukrainy vid 18 do 60 rokov (2022). Elektronni petytsii. *Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezidenta Ukrainy*: vebsait. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/146960> (data zvernennia: 04.09.2022). [in Ukrainian].

2. Komentar do Konstytutsii Ukrainy (1996) / [V. B. Averianov, V. F. Boiko, V. I. Bordeniuk ta in.] ; In-t. zakonodavstva Verkhov. Rady Ukrainy ; [redkol. : V. F. Opryshko (holova) ta in.]. K. [in Ukrainian].

3. Konstytutsiia Ukrainy (1996): pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 cherv. 1996 r. № 254k/96-VR (v redaktsii vid 01.01.2020). *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (data zvernennia: 08.07.2022). [in Ukrainian].

4. Konstytutsiia Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar (2018) / za zah. red. Chyzhmar K. I. ta Lavrynovycha O. V. Kyiv : Vydavnychi dim «Profesional». [in Ukrainian].
5. Konstytutsiia Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar (2011) / redkol. : V. Ya. Tatsii (holova redkol.), O. V. Petryshyn (vidp. sekretar), Yu. H. Barabash ta in. ; Nats. akad. prav. nauk Ukrainy. 2-he vyd., pererobl. i dopov. Kh. : Pravo. [in Ukrainian].
6. Kuprii V. M. (2019) Konstytutsiinyi protses: pytannia konstytutsiinykh obmezhen: dys. ... kand. Yur. Nauk : 12.00.02 / In-t. zakonodavstva Verkhov. Rady Ukrainy. Kyiv. [in Ukrainian].
7. Mistsevyi referendum. Kataloh yurydychnykh pozytsii. *Ofitsiinyi vebsait Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy*: vebsait. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/2312-miscevyi-referendum> (data zvernennia: 09.09.2022). [in Ukrainian].
8. Mikhalov V. O. (2021) Klasyfikatsiia yurydychnykh harantii prav i svobod osobystosti v Ukraini. *Nauka ta suspilne zhyttia Ukrainy v epokhu hlobalnykh vyklykiv liudstva u tsyfrovu eru (z nahody 30-richchia proholoshennia nezalezhnosti Ukrainy ta 25-richchia pryiniattia Konstytutsii Ukrainy)* : u 2 t. : materialy Mizhnar. nauk.-prakt.konf., 21 trav. 2021 r. Odesa : Vydavnychi dim «Helvetyka». [in Ukrainian].
9. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini (2022) : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24 liut. 2022 r. № 64/2022. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (data zvernennia: 08.07.2022). [in Ukrainian].
10. Pro vseukrainskyi referendum (2022) : Zakon Ukrainy vid 26 sich. 2022 r. № 1135-IX. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text> (data zvernennia: 09.09.2022). [in Ukrainian].
11. Pro derzhavnu sluzhbu (2015) : Zakon Ukrainy vid 10 hrud. 2015 r. № 889-VIII. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#top> (data zvernennia: 10.09.2022). [in Ukrainian].
12. Pro zatverdzhennia Ukazu Prezydenta Ukrainy «Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini» (2022) : Zakon Ukrainy vid 24 liut. 2022 r. № 2102-IX. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (data zvernennia: 08.07.2022). [in Ukrainian].
13. Pro zvernennia hromadian (1996) : Zakon Ukrainy vid 02 zhovt. 1996 r. № 393/96-VR (v redaktsii vid 01.01.2022). *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-vr/conv#Text> (data zvernennia: 04.09.2022). [in Ukrainian].
14. Pro mistsevyi referendum (2021) : proekt Zakonu Ukrainy vid 19 trav. 2021 r. (reiestr. № 5512). *Ofitsiinyi portal Verkhovnoi Rady Ukrainy*: vebsait. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71942 (data zvernennia: 11.09.2022). [in Ukrainian].
15. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu (2015) : Zakon Ukrainy vid 12 trav. 2015 r. № 389-VIII (v redaktsii vid 15.06.2022). *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (data zvernennia: 08.07.2022). [in Ukrainian].
16. Pro prodovzhennia stroku dii voiennoho stanu v Ukraini (2022) : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12 serp. 2022 r. № 573/2022. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573/2022#n5> (data zvernennia: 04.09.2022). [in Ukrainian].
17. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinyi podanniamy 49 narodnykh deputativ Ukrainy i vykonavchoho komitetu Vinnytskoi miskoi rady shchodo [...] (sprava pro sumisnytstvo posad narodnoho deputata Ukrainy i miskoho holovy) (1999) : Rishennia Konstytutsiinoho sudu Ukrainy vid 06 lyp. 1999 r. № 7-rp/99. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-99#Text> (data zvernennia: 10.09.2022). [in Ukrainian].
18. Stvoryty vizovyi rezhym dlia hromadian Rosiiskoi Federatsii. *Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy* (2022) : vebsait. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/134744> (data zvernennia: 04.09.2022). [in Ukrainian].
19. Shchodo nadannia osoblyvoho statusu hromadianam Ukrainy, yaki ye pratsivnykamy morskoho transportu (moriakam), v tomu chysli moriakam vnutrishnykh vod, na peretyn derzhavnoho kordonu Ukrainy (vyzid z Ukrainy) v period provedennia zahalnoi mobilizatsii vidpovidno do Ukazu Prezydenta Ukrainy vid 24 liutoho 2022 roku № 65/2022 «Pro zahalnu mobilizatsiiu», zatverdzhеноho Zakonom Ukrainy vid 03.03.2022 № 2105-IX (2022). Elektronni petytsii. *Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy*: vebsait. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/137864> (data zvernennia: 04.09.2022). [in Ukrainian].